

המצוה המורכבת

כט, לג וְאָכְלוּ אֹתָם אֲשֶׁר כָּפַר בָּהֶם

בעוד רש"י ('ואני לא באתי אלא לפשוטו של מקרא') מפרש את פסוקנו על הלכה לשעה, בקשר עם חנוכת אהרן ובניו ('שע"י המילואים הללו נתמלאו ידיהם ונתקדשו לכהונה'), חז"ל (פסחים נט, ב) פירשו אותו כהלכה לדורות: 'מלמד שכהנים אוכלים ובעלים מתכפרים'. ובעקבות חז"ל, קבע הנשר הגדול הרמב"ם בספר המצוות (מצות עשה פ"ט), וזה לשונו (תרגום ר"י קאפח ז"ל):

הציווי שנצטוו הכהנים לאכול בשר הקדשים, כלומר החטאת והאשם שהם קדשי קדשים, והוא אמרו יתעלה "וְאָכְלוּ אֹתָם אֲשֶׁר כָּפַר בָּהֶם". ולשון הספרא (פרשת שמיני): מנין שאכילת קדשים כפרה על כל ישראל? תלמוד לומר (ויקרא י, יז) "וְאֹתָהּ נָתַן לָכֶם לְשֵׂאת אֶת־עוֹן הָעֵדָה לְכַפֵּר עֲלֵיהֶם לְפָנַי ה'". הא כיצד? הכהנים אוכלים ובעלים מתכפרים... עכ"ל.

הרי שאכילת קדשי קדשים (החטאת והאשם) ע"י כהנים מביאה כפרה לישראל אשר הביא את הקרבן. אבל בזה לא סגי, כי הרמב"ם מוסיף לכלול במצוה זאת גם סוגים אחרים של כהנים אוכלים ובעלים מתכפרים, וזה לשונו (שם): אבל שאר הקדשים, כלומר קדשים קלים... גם אכילתם נגזרת למצוה... גם התרומה אכילתה נגזרת למצוה... עכ"ל. וכן ברמב"ם הלכות מעשה הקרבנות פרק י הלכה א: אכילת החטאת והאשם מצות עשה, שנאמר... והוא הדין לשאר הקדשים שאוכלים אותם הכהנים שאכילתם מצוה.

גירת קדשים קלים אחרי קדשי קדשים מתיישבת על הדעת, באשר אלו ואלו קרבנות הם, והם נאכלים במקומות מסויימים הקשורים בעשר דרגות של קדושה בארץ ישראל, באשר קדשי קדשים נאכלים בעזרה ולא מחוצה לה, וקדשים קלים נאכלים בכל ירושלים ולא חוצה לה. אבל קשה להבין כיצד אכילת כהן את התרומה שהישראל נתן לו בטבריה או בבאר שבע, היא המזכה את ישראל בכפרה, אפילו אם אמנם אין הכפרה מושלמת (ראה להלן). הרי אנחנו לתומנו ראינו בקבלת תרומה ואכילתה בגבולין (כלומר, מחוץ לירושלים) פעולה 'רגילה' של אחת מכ"ד מתנות כהונה, ומתנות כהונה הן בראש ובראשונה דין צדקה ותמיכה בשבט לוי והכהנים שבו. על זה משיב

הרמב"ם (שם שם): אלא שאין אכילת קדשים קלים ותרומה כאכילת בשר חטאת ואשם, לפי שאכילת בשר חטאת ואשם נשלמת בזה כפרת המתכפר כמו שביארנו, ובהן נאמר הציווי על האכילה, מה שלא נאמר לא בקדשים קלים ולא בתרומה. לפיכך הם נגררים אחר אלו, והאוכלם עשה מצוה, עכ"ל. ברור שב'עשה מצוה' מתכוון הרמב"ם למצות אכילה המביאה לידי כפרה (מסוימת).

לפנינו הניח הרמב"ם שני יסודות גדולים וחשובים בהבנת פשוטו של מקרא: א. כאשר דין מסויים משותף לכמה מקרים (כגון אכילה לשם כפרה), התורה תכתוב את הדין אצל אותו מקרה שהוא שייך אצלו ביותר, ואשר אצלו הדין תופס בעוצמה מירבית. כפרת המתכפר ע"י אכילת הכהנים נשלמת רק אצל קדשי קדשים (אע"פ שהיא נוהגת במקרים אחרים). לכן בתורה שבכתב היא רשומה שם. (ועיין בזה בהרחבה בפרשת ויקרא א, ט בנידון מדוע דין שחיטה בצפון המזבח כתוב אצל עולת הצאן ולא אצל עולת הבקר הקודמת לה בכתוב).

ב. כל מצוה ומצוה היא יחידה מורכבת מכמה ומרכיבים. מצות 'וְאָכְלוּ אֹתָם אֲשֶׁר פָּרַר בָּהֶם' בקדשי קדשים ענינה במידה מרובה יותר היא מצות 'אכילה לשם כפרה' ובמידה מועטת (יותר) מצות צדקה ותמיכה בעובדי ה' במקדש. לעומת קדשים קלים, שם 'אכילה לשם כפרה' מהווה אותה מידה של המצוה, כמו מצות הצדקה שבה (שניהם במידה שווה). ואילו מצות אכילת תרומה בגבולין היא במידה מרובה (יותר יחסית) מצות צדקה ובמידה מועטת (יותר יחסית) אכילה לשם כפרה.

בשלשה מקרים אלה (קדשי קדשים, קדשים קלים, תרומה) קיים מרכיב של אכילה לשם כפרה, אלא במידה שונה, כפי שדייקנו לעיל מלשונו ('והאוכלם עשה מצוה') שהכוונה לאותה מצוה בה עוסק הרמב"ם, דהיינו 'וְאָכְלוּ אֹתָם אֲשֶׁר פָּרַר בָּהֶם'. נקודה מרכזית משותפת זאת (אכילה לשם כפרה) מבחינה בין שלשת חלקי מצוה זאת, ובין מה שהגדיר הרמב"ם בענין המנחות בספר המצוות מצות עשה פ"ח: הציווי שנצטוו הכהנים לאכול שיירי מנחות, והוא אמרו (ויקרא ו, ט) 'וְהִנּוּחַתְּ מִמֶּנָּה יֹאכְלוּ אֶהָרֶן וּבָנָיו, מִצּוֹת תֹּאכְלוּ'. כאן לדעת הנשר הגדול אין כל מרכיב משמעותי של 'אכילה לשם כפרה', לכן הביא אותה כמצוה נפרדת במנין תרי"ג.

על כל מצוה ומצוה אפשר לומר שהיא מורכבת ממרכיבים שונים. ידוע שבגוף האדם יש מרכיבים ממרכיבים שונים, החל בלב, בראש ובכבד וכו', אשר בלעדיהם אין הגוף יכול לתפקד כלל וכלל (אלה המרכיבים המרכזיים הפעילים שבגוף), עבור דרך הידים האזנים והרגלים, שבלעדיהם עדיין הגוף חי ופועל אם כי בצורה מוגבלת, וכלה באצבע קטנה, שהיא אמנם נדרשת לקראת שלימות הפעולות של הגוף, אבל היעדרותה מורגשת רק במעט בפעולות השוטפות. כך כל מצוה ומצוה היא יחידה מושלמת, כאשר כל מרכיב ומרכיב תורם את חלקו לשלימות ההיא. היו אלו חז"ל אשר בקבלתם הנאמנה ידעו את 'סוד ההרכבה' של המצוה, ובהתאם לכך קבעו במה לגזור (עקב החשיבות המרכזית של המרכיב ההוא) ובמה להשאיר בדין לכתחילה, כאשר עדיין אפשר 'לקיים' את המצוה בדיעבד (בלעדי אותו מרכיב). במקרה כזה אין המצוה מקויימת ברמה המקסימאלית, אבל עדיין ממלאת את ייעודה ברמה בינונית.

אם כנים דברינו, אנו מציעים הסבר חדש בדבריו הידועים של הרמב"ם בשלילת נתינת טעם לפרטי המצוות, וזה לשון הרמב"ם (מורה נבוכים חלק ג' פרק כ"ז):

...ואשר צריך שיאמינהו כל מי שדעתו שלימה בזה הענין, הוא מה שאספרהו, וזה: שכלל המצוה יש לה סיבה בהכרח, ומפני תועלת אחת נצטוה בה, אבל חלקיה [פרטי המצוה] הם אשר נאמר בהם שהם למצוה בלבד [לא ניתנו המצוות אלא לצרף בהם את הבריות]... וכל מי שמטריד עצמו לתת סיבה לדבר מאלו החלקים [פרטי המצוה] משתגע שגעון ארוך... עכ"ל.

אנו מציעים כי כוונת הנשר הגדול היא שהשגעון הוא בכך שנותן טעם לפרטי המצוה ('החלקים') בהתאם לטעם שנתן לכלל המצוה. לשון אחרת: כלל המצוה הוא המרכיב המרכזי הפעיל שבמצוה בדרגת לב וראש, בעוד החלקים ('הפרטים') הם המרכיבים הפחות מרכזיים (בדרגת ידיים ואצבעות). ברור שמי שיתן טעם למרכיבים הלא מרכזיים לפי הטעם שהוא נותן למרכיבים המרכזיים 'משתגע שגעון ארוך' [או לפי תרגום ר"י קאפח ז"ל 'הוא הוזה הזיה גדולה'], כאשר הוא רואה את המצוה כיחידה אחידה, בעוד היא מורכבת ביותר.

לפי יסוד זה בהבנת המצוה כיחידה מורכבת נבין את דברי הגאון הנצי"ב מוולוז'ין זצ"ל. וזה לשונו בפירושו העמק דבר (שמות כא, כו ד"ה תחת עינו):

...וזהו כלל בתורה דטעמי התורה [טעמי המצוות] אינן אלא בדרך כלל, אבל בפרטים הרי זה חוק, עכ"ל. וכן בשמות (יח, טז ד"ה ואת תורותי): ...דאפילו המצוות שהדעת נותנת, מכל מקום יש בהם פרטים שאינם אלא גזירות וחוקים... וכן בהעמק דבר (שמות כ, יב ד"ה כבוד וגו' על האדמה): ...כיבוד אב ואם שהוא דעת אנושי, בזה אין סברא לחלק בין ארץ ישראל לחו"ל, משום הכי כתיב במצוה זאת של כיבוד אב ואם גם כן "עַל הָאֲדָמָה", ללמדנו דאחר שהיא מצות עשה הכתובה בתורה, הרי הוא ככל חוקי התורה שאין בהם טעם ושכל אנושי, עכ"ל הנצי"ב.

כלומר, אף במצות כיבוד אב ואם הנראית לנו כמצוה שכלית מובהקת, אשר אינה צריכה להיות מוגבלת לארץ ישראל דוקא (וגם אינה מצוה התלויה באדמה של ארץ ישראל), בכל זאת יש בה מרכיבים אחרים אשר בגללם נוצר קשר מיוחד עם ארץ ישראל דוקא (עיי' שם בהרחבה בהרחב דבר).

דברי ראש ישיבת וולוז'ין ברורות מיללו. אם יש טעם לכלל, עלינו לדעת שהפרט הוא חוק. ואנו מציעים לפרש את דבריו כך, שהחוק שבפרט הוא לעומת המשפט שבכלל. כלומר, אם נותנים טעם למרכיב השרשי והמרכזי של מצוה, אל לנו לתת אותו הטעם גם לפרטים של המצוה, שהרי הפרטים תורמים את חלקם הייחודי באשר נובעים מאחד המרכיבים השונים שבכל מצוה ומצוה. לכן לדעת הנצי"ב, הטעם של הפרט נויש לו טעם, שהרי אין דבר אשר יצא מאת הקב"ה שאין בו טעם ח"ו שונה מהטעם שבכלל, כך שלעומת ה'משפט' של הכלל, הפרט מייצג 'חוק'. ה'חוק' הוא רק "לְיִשְׂרָאֵל", אבל הוא בודאי "מִשְׁפָּט לְאֱלֹהֵי יַעֲקֹב"!

בנושא זה של 'המצוה המורכבת' עיי' עוד בפרשת צו בסוגיית קרבן תודה. ועיי' עוד בפרשת ראה בסוגיית "גְּדֵי בְּחֵלֶב אֱמוּ" כמצוה מורכבת של איסור עבודה זרה עם מאכלות אסורות.